

**Raftul
Denisei**

Colecție coordonată de
DENISA COMĂNESCU

Evgheni Vodolazkin

Soloviov și Larionov

Traducere din rusă și note de
ADRIANA LICIU

HUMANITAS
fiction

Redactor: Gabriela Russo
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Andreea Niță
DTP: Andreea Dobreci, Carmen Petrescu

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

EVGENII VODOLAZKIN
SOLOVIOV I LARIONOV

© Evgenii Vodolazkin, 2009

The publication of the book was negotiated through Kessler Agency and Banke, Goumen & Smirnova Literary Agency (www.bgs-agency.com).
All rights reserved.

© HUMANITAS FICTION, 2015, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

VODOLAZKIN, EVGHENI

Soloviov și Larionov / Evgheni Vodolazkin; trad.: Adriana Liciu. –

București: Humanitas Fiction, 2015

ISBN 978-973-689-974-4

I. Liciu, Adriana (trad.)

821.161.1-31=135.1

EDITURA HUMANITAS FICTION

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0372 743 382, 0723 684 194

În memoria străbunicului meu

S-a născut la stația de cale ferată cu numele insignifiant de Kilometrul 715. În ciuda numărului din trei cifre, halta era mică. Nu avea nici cinema, nici poștă, nici măcar școală. Nu era nimic în afară de șase case din lemn așezate de-a lungul căii ferate. Băiatul a părăsit stația la șaisprezece ani. A plecat la Petersburg, a intrat la universitate și s-a apucat să studieze istoria. Era de așteptat, având în vedere numele primit la naștere: Soloviov¹.

Profesorul Nikolski, conducătorul lucrărilor lui științifice, l-a numit un *self made man* tipic, venit în capitală cu un transport de pește², dar asta, firește, era o glumă. Cu mult timp înainte de venirea lui Soloviov (anul 1991), Petersburgul încetase să fie capitală, iar la stația Kilometrul 715 nu se găsisse niciodată pește. Spre marele regret al adolescentului Soloviov, acolo nu exista nici un râu, nici măcar un iaz. Citind una după alta cărți despre călătoriile pe mare, viitorul istoric își blestemase viața trăită pe continent și hotărâse să-și petreacă restul zilelor, încă destule la vremea aceea, într-un loc unde uscatul întâlnește marea. Ca și aspirația spre cunoaștere, atracția către o apă mare a determinat opțiunea lui pentru Petersburg. Cu alte cuvinte, afirmația cu transportul de pește ar fi rămas o glumă fără accentul atât de elegant pus de expresia englezească pe

1 Aluzie la Serghei Mihailovici Soloviov (1820-1879) – unul dintre cei mai mari istorici ruși, autor al *Istoriei Rusiei din cele mai vechi timpuri*. (N. tr.)

2 Aluzie la Mihail Vasilievici Lomonosov, fugit de acasă la nouăsprezece ani și venit la Moscova cu un vagon care transporta pește. (N. tr.)

biruirea circumstanțelor inițiale. Oricum am lua-o, istoricul Soloviov era un adevărat *self made man*.

Altfel stau lucrurile cu generalul Larionov (1882-1976). El a apărut pe lume la Petersburg, într-o familie de ofițeri din tată-n fiu. Toți fuseseră ofițeri – cu excepția tatălui viitorului general, care fusese director la căile ferate. Copil fiind, Larionov avusese norocul să-și vadă străbunicul (cei din familie aveau tendința de a trăi mult), și el, firește, general, un bătrân înalt, ținându-se drept, care își pierduse un picior în bătălia de la Borodino.

Orice mișcare a străbunicului, până și zgomotul făcut de piciorul de lemn lovind parchetul, avea o demnitate neobișnuită în ochii micuțului Larionov. Îi plăcea ca, fără să fie văzut de ceilalți copii, să-și îndoaie piciorul drept, să traverseze salonul cu stângul și, aruncându-și mâinile pe speteaza canapelei, să se lase pe ea cu un oftat din rărunchi. Bunicul lui Larionov, dar și unchiul său cu mustăți stufoase nu erau, în general vorbind, mai prejos decât străbunicul, dar nici brava lor înfățișare ofițerească, nici priceperea de a se exprima frumos (străbunicul era tăcut din fire) nu se puteau compara nici pe departe cu lipsa piciorului.

Singurul lucru care îl făcea pe copil să-și accepte rudele cu două picioare era mulțimea medaliilor. Cel mai mult îi plăcea medalia *Pentru înăbușirea revoltei poloneze*, primită de unul dintre unchi. Copilul, care nu avea nici cea mai mică idee despre polonezi, fusese fermecat de melodicitatea combinației de cuvinte. Întrucât atracția copilului pentru medalie era evidentă, unchiul i-a dăruit-o în cele din urmă. Băiatul a purtat medalia asta și pe cea numită *Pentru victoria de la Șipka*, primită de la un alt unchi, până a împlinit șapte ani. Cuvântul *Șipka* era mult mai puțin sonor decât cuvântul *bunt*¹, dar frumusețea medaliei ca atare suplinea imperfecțiunea fonetică. Pentru copil nu existau clipe mai fericite decât acelea pe care

1 Revoltă, răzmeriță (rus.). (N. tr.)

le petrecea șezând cu cele două medalii pe piept, printre rudele sale, ofițerii.

Aceștia erau încă ofițeri ruși *de pe timpuri*. Știau să folosească tacămurile (inclusiv cuțitul pentru pește, uitat acum), sărutau dezinvolt mânuțele doamnelor și făceau o sumedenie de lucruri necunoscute ofițerilor epocii de mai târziu. Generalul Larionov n-a fost nevoit să biruie circumstanțele inițiale. Dimpotrivă: el n-a trebuit decât să asimileze, să se umple până la refuz cu elemente caracteristice mediului său. Asta a și făcut.

Sămânța de general s-a manifestat la el din fragedă copilărie, de la primii pași, când alinia pe parchet în șiruri regulate husari de lemn. Văzându-l atât de absorbit, cei de față au rostit doar atât: general Larionov. Gândiți-vă cât de firească e alăturarea celor două cuvinte: ele au fost create unul pentru altul, se rostesc fără pauză și, trecând unul în celălalt, devin un întreg, cum un întreg devin în luptă călărețul și calul său. A fost primul și singurul lui nume dat de cei ai casei, nume cu care el s-a obișnuit imediat și pentru totdeauna. General Larionov. Auzindu-se chemat în felul ăsta, copilul se ridică și, în tăcere, saluta militarște. De vorbit a învățat pe la trei ani și jumătate.

Întrebarea e ce anume a făcut să stea alături două personalități atât de diferite precum istoricul Soloviov și generalul Larionov, dacă ni se îngăduie, firește, să vorbim despre un cercetător tânăr și înfloritor și despre un conducător de oști istovit de lupte, plecat pe lumea cealaltă. Răspunsul vine aproape de la sine: istoricul Soloviov s-a apucat să cerceteze activitatea generalului Larionov. După absolvirea universității la Petersburg, el și-a început aspirantura la Institutul de Istorie Rusă, generalul Larionov devenind tema disertației sale. Nu încapе îndoială că prin anul 1996 – exact despre anul ăsta e vorba – generalul Larionov aparținea în întregime istoriei ruse¹.

Evident că nu Soloviov a fost primul care și-a propus să studieze biografia renumitului general. Apăruseră deja, la date

¹ A se vedea *Cine este cine în istoria rusă*, Moscova, 2005, pp. 1082-1088. (N. a.)

diferite, douăsprezece articole științifice consacrate etapelor din viața acestuia, și, în primul rând, elementelor misterioase legate de numele lui și rămase încă neelucidate. Numărul lucrărilor, nu puține la prima vedere, pare total insuficient, în comparație cu interesul pe care generalul Larionov l-a suscitât întotdeauna, și în Rusia, și peste hotare. Nu e întâmplător faptul că numărul studiilor științifice e mult mai mic decât numărul romanelor, filmelor, pieselor etc. în care generalul apare fie ca personaj obișnuit, fie ca prototip al eroului. O astfel de situație pare să arate că, în ce-l privește pe răposat, mitologia e mai importantă decât cunoașterea pozitivă.

Mai mult decât atât, din analiza critică a cercetătoarei franceze Amélie Dupont reiese că mitologia a pătruns chiar și în articolele științifice referitoare la comandantul de oști. Pentru oricine abordează tema pentru prima oară, câmpul investigației devine câmp minat într-o anumită măsură. Chiar și în articolele – despre lucrul asta scrie A. Dupont – în care adevărul e prezentat cu argumente științifice strălucite, sunt puse în lumină probleme și episoade atât de particulare, încât importanța adevărului relevat și argumentat se apropie de zero. E semnificativ faptul că însăși lucrarea lui A. Dupont (cartea a apărut în limbile franceză și rusă) rămâne până acum singurul studiu monografic consacrat generalului Larionov¹. Situația asta arată o dată-n plus puținătatea surselor referitoare la problema respectivă. Dacă cercetătoarea franceză a reușit să adune material pentru o monografie, aceasta se datorează exclusiv abnegației și interesului special acordat temei, numită de ea tema vieții sale.

De fapt, nu e exagerat deloc să spunem că rostul vieții lui A. Dupont e să facă investigații în legătură cu comandantul de oști rus. În cazul de față, nu avem în vedere câtuși de puțin datele privind înfățișarea cercetătoarei, pe care comunitatea științifică își permite să le ironizeze². Se știe doar că înțepă-

1 Dupont A., *Misterul unui general rus*, SPb., 1991. (N. a.)

2 Este vorba, în special, de înălțimea cercetătoarei (1,87 m) și de mustățile crescute după vârsta de patruzeci de ani. (N. a.)

turile și glumele pe seama unui mare specialist (în cercuri restrânse, lui A. Dupont i se spunea *mon général*) nu sunt de obicei decât o formă de manifestare a invidiei. Așadar, prin faptul că destinul lui A. Dupont e strâns legat de tema respectivă înțelegem că a făcut pe dracu-n patru ca să descopere sursele cele mai importante, publicate de ea ulterior. Și, ce-i drept, nu sunt departe de adevăr cei ce cred că mustățile, care au provocat o reacție neadecvată în cercurile științifice, i-au apărut datorită, în primul rând, pasiunii ei pentru temă. Ca să fim obiectivi, trebuie totuși să menționăm, între altele, că generalul Larionov nu purta mustăți.

Toate fotografiile care s-au păstrat (a se vedea planșele din cartea lui A. Dupont) ne arată un bărbat foarte bine ras, cu părul tuns scurt și pieptănat cu cărare. Cărarea este executată cu atâta precizie și calitatea bărbieritului este atât de fără de cusur, încât, la o privire atentă, simți fără să vrei mirosul apei de toaletă. Ca și în multe alte cazuri, generalul luase singura hotărâre corectă în ceea ce privește înfățișarea sa. Spre deosebire de ceilalți ofițeri, el nu adoptase stilul Alexandru III, considerând că trăsăturile extrem de regulate ale feței n-au nevoie să fie încadrate. Interesant este că, în ciuda trăsăturilor regulate, fața lui nu părea frumoasă. La maturitate, și în special la bătrânețe, ea devenise parcă mai vie. Nu de puține ori se întâmplă, privind cu atenție o fotografie din tinerețe a cuiva, să te uimească chipul imatur, aproape embrionar, în comparație cu modificările lui ulterioare. În astfel de cazuri simți că-ți pare rău că în viața celui din fotografie a existat o astfel de etapă. Sentimentul ăsta n-are nimic de-a face, bineînțeles, cu istoria. În ce-l privește pe general, ridurile de sub ochi și cocoșa de pe nas, apărute odată cu înaintarea în vârstă, au dat mai mult relief chipului său. Într-o anumită perioadă a vieții, pe la treizeci-patruzeci de ani, cocoșa și expresia feței îl făceau să semene cu cardinalul Richelieu. Asta e perioada de vârf a activității generalului și a misterului din jurul ei. Să aibă vreo legătură misterul ăsta cu asemănarea lui Larionov cu Richelieu? Oricum ar fi, cu timpul s-a dus și aceasta.

Chiar și privind în fugă materialul ilustrativ al lui A. Dupont, nu mai ai nici un dubiu că foarte multe fotografii sunt din ultima perioadă de viață a generalului Larionov. Bătrânul nu se fotografia în mod special, dar nici nu făcea nazuri întorcând spatele aparatelor de fotografiat, ci le trata cu totală indiferență. O atare atitudine dădea chipului său o tentă naturală, foarte rară în portretistică. Oare nu datorită acestei naturaleți au fost repurtate, la momente diferite, cele două victorii la concursurile internaționale cu portretele lui?

Fără îndoială că aceia care nu cunosc activitatea generalului și nici măcar n-au auzit de numele lui își amintesc totuși de fotografia în alb-negru a bătrânului șezând pe un scaun pliant chiar la capătul unui dig (Ialta, 1964). E o fotografie clasică, așa cum e aceea a locomotivei căzute pe fereastră într-o gară pariziană, sau aceea a farului în mijlocul talazurilor zbuciumate etc. În ciuda arșiței zilei de vară, bătrânul e îmbrăcat în tunică albă și stă așezat picior peste picior, într-un cort semitransparent. Vârful pantofului alb, paralel cu solul, aproape că se unește cu digul, astfel încât pare că farul, aflat nu departe, se leagă pe vârful încălțărilor elegante. Privirea bătrânului, îndreptată spre depărtări, e a unuia neinteresat de lucrurile aflate dincoace de linia orizontului. Bătrânul e generalul Larionov. Să nu mai vorbim de faptul că, în comparație cu fotografia asta, toate pozele mai vechi ale generalului pălesc, nu exprimă nimic și nu merită nici o atenție, dacă ai în vedere omul excepțional. Faptul că generalul a rămas în memoria urmașilor în forma cea mai coaptă, ca să spunem așa, poate fi considerat un succes absolut al său. Un succes și mai mare a fost, poate, faptul inexplicabil că nu l-au împușcat la sfârșitul Războiului Civil.

În esență, tocmai asupra acestei enigme s-a concentrat istoricul Soloviov. Aici pot apărea câteva obiecții: cum adică, e istoricul Soloviov capabil să descâlcească cel mai încâlcit ghem din istorie și, în general, merită oare să ne punem speranța în cineva care mai ieri era student, ba încă și un *self made man*?

Obiecțiile nu par justificate. E suficient să arătăm – fapt stabilit pentru prima dată de A. Dupont – că A.P. Gaidar¹ comanda la șaisprezece ani și jumătate un regiment². Cât despre *self made man*, în sensul larg al termenului, e considerat oricine a reușit să obțină ceva în viață.

Despre cât de mult a lucrat cu sine Soloviov, e suficient să amintim un singur detaliu: a reușit să-și înlocuiască pronunția rușilor din sud cu pronunția petersburgheză aristocratică. Bineînțeles că pronunția din sudul Rusiei nu are în ea nimic rușinos sau de natură să diminueze meritele oamenilor (așa după cum, de exemplu, pronunția poticnită a celor din Moscova nu-i poate discredita pe locuitorii capitalei). La urma urmelor, M.S. Gorbaciov a făcut perestroika pronunțând cuvintele ca rușii din sud. Spre deosebire de Soloviov, Gorbaciov nu e istoric: el a făcut istorie fără să se sinchisească prea mult de latura ortoepică a problemei³. În ceea ce-l privește însă pe Soloviov, acesta, bolborosind în bucătăria căminului cuvinte greu de rostit repede, se ocupa în felul său de ceva mai serios decât punerea la punct a pronunției: scăpa de provincialism.

Un rol important în evoluția lui Soloviov l-a avut coordonatorul său științific, renumitul profesor Nikolski. După ce a citit prima lui lucrare de curs având ca obiect asimilarea Orientului Îndepărtat de către Rusia, profesorul l-a invitat în cabinetul său și, fără să scoată o vorbă, s-a apucat să sufle o vreme

1 Arkadi Petrovici Gaidar (1904-1941) – cunoscut scriitor sovietic pentru copii, participant la Războiul Civil și la Marele Război pentru Apărarea Patriei. (N. tr.)

2 Merită arătat că descoperirea franțuzoaicei are un caracter accidental și e legată de principalul obiect al cercetării ei: la terminarea Războiului Civil, când A.P. Gaidar începuse să fie publicat, generalul Larionov fusese copleșit nu o dată de tristețea de a nu-l fi pus la zid atunci când trebuia. (N. a.)

3 Chiar și ulterior, ieșind la pensie și având toate oportunitățile pentru autoinstruire, omul de stat nu a găsit în el puterea de a renunța nici la fricativul „g”, nici la consoanele sonore de la sfârșitul cuvântului. (N. a.)

în muștiucul țigării Belomor (prinsese patima țigărilor lucrând la canalul cu același nume).

— Dragul meu, i-a zis profesorul trăgând un fum, știința e plictisitoare. Dacă nu te obișnuiești cu ideea asta, îți va fi greu să te ocupi de ea.

Profesorul l-a rugat pe Soloviov să înlătore din lucrare cuvintele „măreț“, „biruitor“ și „unica posibilitate“. De asemenea, l-a întrebat pe student dacă îi este cunoscută teoria conform căreia rușii își irosiseră energia ce le fusese dată cuccerind și asimilând spații uriașe. Teoria nu-i era cunoscută studentului. Până să apuce s-o cunoască, profesorul i-a cerut lui Soloviov să înlătore expresia „fenomen progresist“. Autorul lucrării acordase o atenție deosebită notelor bibliografice folosite ca argument. Dacă le cercetai cu interes, reieșea că singura notă formulată corect era „*Idem*, p.12“.

Ca să fim sinceri până la capăt, majoritatea celor spuse de profesor i s-au părut lui Soloviov noduri în papură, și totuși, discuția asta a marcat începutul prieteniei lui cu studentul. Nikolski se afla la vârsta când observațiile sale nu mai puteau fi jignitoare pentru tânăr, iar istoria deloc simplă a vieții lui Soloviov l-a făcut pe profesor să fie mai îngăduitor cu studentul său.

Profesorul Nikolski nu obosea să-i repete pupilului său că, de regulă, frazele frumoase din știință sunt false, că frumusețea lor constă, chipurile, în caraterul lor general valabil, excepțiile lipsind cu desăvârșire. Dar că – țigara din mâna profesorului desena o dâră de fum ca o elipsă – absența lor e aparentă. Că nu există adevăruri absolute (aproape nu există, s-a corectat profesorul, împăcând cele afirmate cu propria-i teorie). Pentru fiecare a se găsec întotdeauna și un b și un c, și încă ceva ce nu e transmis prin nici o literă. Cercetătorul onest ține seamă de toate astea, dar comunicările lui încetează să fie frumoase. Așa zicea profesorul Nikolski.

La un moment dat, romantismul din ochii albaștri ai lui Soloviov a fost înlocuit cu o accentuată dorință de exactitate, marcând perioada descoperirii unei frumuseți aparte: frumu-

seșea cunoașterii bazată pe dovezi certe. Lucrările tânărului s-au umplut cu note de subsol complete, impecabil formulate, care nu mai reprezentau doar un prilej de a-și exprima respectul pentru predecesori, ci îi dezvăluiau faptul că nu există nici o zonă a cunoașterii în care el, Soloviov, să fie primul și că știința este în cel mai înalt grad un proces continuu. Notele reprezentau marea și atotcuprinzătoarea cunoaștere, ținându-l în frâu și educându-l, scăpându-l de afirmațiile incerte și eronate, făcându-i praf expunerea școlărească monotona, fiindcă în text, ca și în viață, există lucruri care trebuie explicate.

Soloviov puna notă după notă și se întreba cum reușise să se descurce fără ele la începutul carierei lui științifice. Când notele au început să-i însoțească aproape fiecare cuvânt, profesorul Nikolski a fost nevoit să-l oprească, spunându-i, printre altele, că, la sfârșitul carierei, savanții obișnuiesc să se descurce fără note. Tânărul cercetător s-a simțit descurajat.

Oceanul Pacific, la care ajunsese în prima sa lucrare, nu a devenit, în ciuda așteptărilor, tema principală a preocupărilor lui. Profesorul Nikolski a reușit să-l convingă că evenimentele din istorie, cele mai importante de altfel, se petrec pe continent. Numai o bună cunoaștere a lor îi dă cercetătorului dreptul de a părăsi pentru un timp uscatul. Ca rezultat al unei complicate lupte cu sine însuși, Soloviov a reușit să mai aștepte o vreme până să iasă pe mare.

În cei cinci ani de universitate, Soloviov s-a impregnat de atmosfera Petersburgului. A început să poarte haine de calitate, dar nu stridente (pe măsura avansării spre sud – și asta nu numai în Rusia –, îmbrăcămintea e tot mai colorată), să numească puterea scurt: „ei“, și a făcut o pasiune pentru plimbările de seară pe Vasilievski Ostrov. Ulterior, când și-a închiriat o cameră pe Petrogradskaia Storona (Jdanovskaia Naberejnaia nr. 11), a rămas cu obiceiul plimbărilor lungi. Odată terminat lucrul la bibliotecă, pleca acasă pe jos. Sadovaia, Grădina de Vară, podul Troțki. Iarna, când Grădina de Vară era închisă, așa cum indica și numele, iar statuile erau ferecate în lăzi,